

ДЕТЕРМІНАНТИ АДВОКАЦІЇ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ЦИФРОВИХ РИНКІВ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНИХ ТА БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

DETERMINANTS OF ADVOCATING FOR DEVELOPMENT STRATEGIES OF UKRAINIAN DIGITAL MARKETS IN THE CONTEXT OF COMPETITIVE AND SECURITY CHALLENGES

У статті охарактеризовано детермінанти адвокації стратегій розвитку українських цифрових ринків в умовах конкурентних та безпекових викликів. Визначено основні характеристики цифрових ринків. Проаналізовано напрями антиконкурентної поведінки гравців на цифрових ринках та запропоновано ряд заходів щодо боротьби з такими антиконкурентними практиками. Визначено та обґрунтовано економічні переваги інтегрування України до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу. Проаналізовано особливості та основні пріоритети стратегічного цифрового розвитку ЄС та обґрунтовано важливість їх імплементації в Україні. Проаналізовано рейтинг країн-членів ЄС за Індексом цифрової економіки та суспільства. Визначено основні напрями співпраці Міністерства цифрової трансформації України та ЄС в контексті наближення до цифрового безвізю з ЄС. Обґрунтовано, що розвиток українських цифрових ринків є необхідною передумовою для підвищення рівня інноваційності та конкурентоспроможності вітчизняної економіки в сучасному цифровому світі.

Ключові слова: цифровий ринок, цифрові платформи, цифрова трансформація, економічна конкуренція, інноваційність, цифровий розвиток.

In the modern world, the development of digital markets is a critical factor for ensuring economic growth and competitiveness of the country. Digital technologies are changing all aspects of society, helping to improve the processes of production, distribution, communication and consumption. The development of Ukrainian digital markets is crucial to increase the country's competitiveness, promote international digital spaces, and ensure sustainable economic growth, in particular in the context of European integration. The article characterizes the determinants of advocacy of strategies for the development of Ukrainian digital markets in the face of competitive and security challenges. Digital markets are complex and dynamic ecosystems that evolve according to the rapid pace of technological progress and changes in consumer habits. The main characteristics of digital markets are defined. The directions of anticompetitive behavior of players in digital markets (anticompetitive agreements, unfair and discriminatory practices in the Internet search market, linking of digital products, geoblocking) are analyzed and a number of measures to combat such anticompetitive practices are proposed. The economic advantages of Ukraine's integration into the Single Digital Market of the European Union have been determined and substantiated. The features and main priorities of the EU strategic digital development are analyzed and the importance of their implementation in Ukraine is substantiated. The rating of the EU member states by the Digital Economy and Society Index is analyzed. The main directions of cooperation between the Ministry of Digital Transformation of Ukraine and the EU in the context of approaching the digital visa-free regime with the EU are determined. It is substantiated that the development of Ukrainian digital markets is a necessary prerequisite for increasing the level of innovation and competitiveness of the domestic economy in the modern digital world. The successful development of digital markets in Ukraine has the potential to strengthen the national economy, create new opportunities for growth and contribute to improving the quality of life of citizens.

Key words: digital market, digital platforms, digital transformation, economic competition, innovation, digital development.

УДК 330.341

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.7-2>

Смерічевський С.Ф.

д.е.н., професор кафедри маркетингу,
Національний авіаційний університет

Поканевич Ю.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки

та бізнес-технологій,

Національний авіаційний університет

Smerichevskiy Serhii

National Aviation University

Pokanievych Yuriy

National Aviation University

Постановка проблеми. У сучасному світі розвиток цифрових ринків є критично важливим фактором для забезпечення економічного зростання та конкурентоспроможності країни. Цифрові технології змінюють усі аспекти життя суспільства, допомагаючи вдосконалити процеси виробництва, розподілу, комунікації та споживання. Розвиток українських цифрових ринків має вирішальне значення для підвищення конкурентоспроможності країни, просування у міжнародних цифрових просторах, а також забезпечення сталого економічного зростання, зокрема в умовах євроінтеграції. Для досягнення успіху у цифровому просторі, Україні необхідно активно впроваджувати комплексні стратегії розвитку цифрових ринків, які враховуватимуть виклики конкуренції та цифрової безпеки. Ці стратегії мають бути спрямовані на створення сприятливих умов для інновацій,

розвитку цифрових технологій, підтримки стартапів та залучення іноземних інвестицій, а також на забезпечення ефективних заходів з цифрової безпеки та захисту інформаційних ресурсів. Виходячи із вище сказаного, необхідність визначення оптимальних підходів та заходів, що допоможуть Україні максимізувати її потенціал у цифровому просторі актуалізує означену проблематику дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цифровізації та інтеграції України у Єдиний цифровий простір ЄС знаходить своє відображення у працях таких науковців як Бітюк П.О. [1], Грень Р.Т. [3], Єфремова К.В. [4], Чалюк Ю.О. [13], Шаталова Л.М. [14] та інших. Проте, зважаючи на необхідність розробки та впровадження стратегій розвитку українських цифрових ринків виходячи із сучасних конкурентних

та безпекових викликів, означена проблематика потребує подальших досліджень.

Метою статті є аналіз детермінант адвокації стратегій розвитку українських цифрових ринків в умовах конкурентних та безпекових викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Цифрові ринки є складними та динамічними екосистемами, які розвиваються відповідно до швидкого темпу технологічного прогресу та змін у споживачьких звичках. Цифрові ринки характеризуються наявністю онлайн платформ, де взаємодіють продавці та покупці, та дозволяють здійснювати торгівлю та обмін інформацією між учасниками з різних країн та регіонів світу. Вони забезпечують глобальний доступ до товарів, послуг та інформації. Цифрові ринки пропонують широкий вибір товарів та послуг, що задовольняють потреби різних споживачів. Вони можуть охоплювати електроніку, програмне забезпечення, цифрові контенти, послуги в області здоров'я, фінансів тощо. Цифрові ринки забезпечують миттєву комунікацію та виконання транзакцій між учасниками, що дозволяє споживачам швидко отримувати необхідну інформацію та купувати товари чи послуги за декілька кліків. Цифрові ринки сприяють взаємодії та співпраці між різними учасниками – споживачами, продавцями, посередниками, виробниками та іншими сторонами. Цифрові ринки надають можливість збирати та аналізувати дані про поведінку споживачів, що дозволяє зрозуміти їхні потреби та надати персоналізовані пропозиції. Цифрові ринки забезпечують використання різноманітних способів безготівкових платежів, такі як кредитні картки, електронні гроші, криптовалюти тощо. Цифрові ринки можуть сприяти зростанню конкуренції серед компаній, що пропонують схожі продукти чи послуги, що спонукає до інновацій та

покращення якості продукції та обслуговування. Ці характеристики взаємодіють та впливають одна на одну, створюючи унікальну динаміку цифрових ринків, яка постійно змінюється та розвивається залежно від технологічних і соціальних змін (рис. 1).

Цифрові технології та цифрова економіка перевернули традиційні ринки, принесли безліч нових явищ і створили умови для появи зовсім нової економічної реальності. Серед таких явищ є алгоритми, мережеві ефекти, Великі дані, технології блокчейн, онлайн платформи та цифрові екосистеми. У нових умовах компанії переходять до інноваційних бізнес-моделей та стратегій, які базуються на особливостях цифрової економіки. Цифрові алгоритми забезпечують автоматизацію та оптимізацію процесів, допомагають аналізувати великі обсяги даних і приймати більш обґрунтовані рішення. Мережеві ефекти зумовлені зростанням цінності продукту або послуги зі збільшенням кількості користувачів або учасників мережі. Платформи та цифрові екосистеми створюють інтегровані екосистеми, де різні компанії та сервіси можуть взаємодіяти та співпрацювати для створення більш цінних пропозицій для споживачів. Ці технологічні зміни приводять до зміни підходів до бізнесу, зумовлюючи перехід від традиційних моделей до цифрових.

В даному контексті поширення набуває антиконкурентна поведінка гравців на цифрових ринках, що має великий вплив на конкурентну динаміку та можливості для інновацій та розвитку нових компаній. Зокрема, це можуть бути:

1. Антиконтурентні угоди, зокрема з використанням комп'ютерних алгоритмів, що можуть використовуватися для автоматизації таких угод.

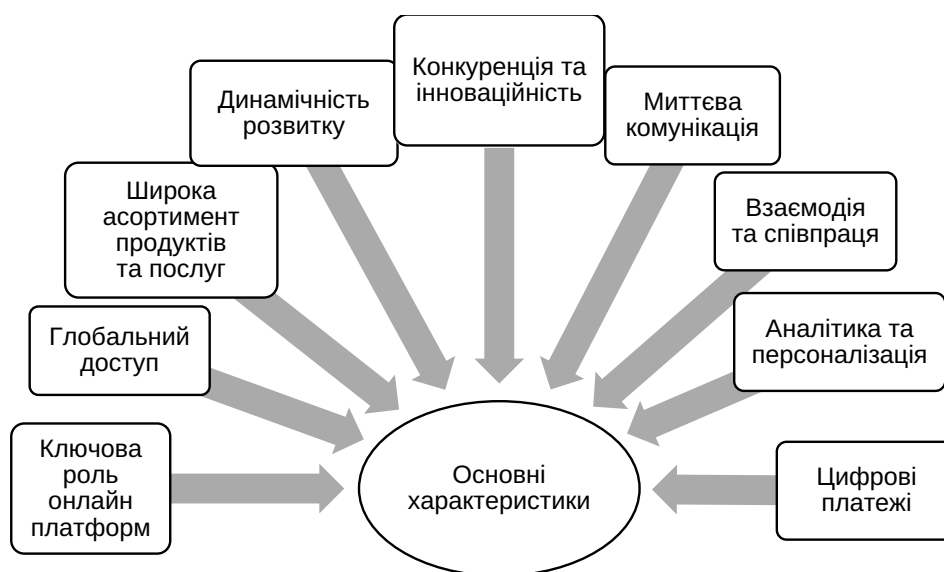

Рис. 1. Основні характеристики цифрових ринків

Джерело: розроблено автором за даними [1]

2. Недобросовісні та дискримінаційні практики на ринку інтернет-пошуку (зловживання домінуванням на ринку пошукових систем для пріоритизації власних сервісів).

3. Зв'язування цифрових продуктів, що може ускладнити для конкурентів залучення нових користувачів та обмежити їх ріст.

4. Геоблокінг – це практика обмеження доступу до цифрового контенту або онлайн-послуг на основі географічного місцезнаходження користувача, що може обмежити конкуренцію та створити штучні перешкоди для споживачів, які намагаються отримати доступ до продуктів та послуг з-за кордону [2].

Для боротьби з такими антиконкурентними практиками і захисту конкурентних позицій на цифрових ринках, зокрема в контексті формування стратегій розвитку вітчизняних цифрових ринків в умовах конкурентних та безпекових викликів, держава та регулятори можуть вживати різноманітні заходи, які можуть допомогти забезпечити справедливі та конкурентні умови на цифрових ринках та сприяти розвитку інновацій та конкуренції у сучасних умовах, зокрема:

- ефективного антимонопольного законодавства, яке забороняє антиконкурентні практики та забезпечує ефективний контроль за їх дотриманням;
- проведення антимонопольних розслідувань та покладення санкцій;
- розвитку прозорих та недискримінаційних правил на цифрових платформах для забезпечення рівних умов для всіх учасників ринку;
- створення механізмів сприяння інноваціям та залученню нових учасників на ринок;
- посилення співпраці між державами у сфері регулювання цифрових ринків для забезпечення міжнародної координації та захисту конкуренції на глобальному рівні.

Отже, цифрова економіка привнесла великі зміни у бізнес-середовище, змусила компанії переглянути свої стратегії та підходи до ділової діяльності. Ті, хто грамотно використовує цифрові технології, мають більше шансів досягти успіху на цифрових ринках.

Цифрова трансформація відкриває нові можливості для громадян і бізнесу, а також сприяє упровадженню передових технологій та розвитку цифрової інфраструктури, що є важливим фактором для подолання глобальних викликів у цифровому світі. Зважаючи на євроінтеграційний напрям розвитку України, важливим є інтегрування до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу (далі – ЄЦР ЄС) [4].

До переваг інтеграції України у ЄЦР ЄС можна віднести наступне:

- регуляторна гармонізація та гармонізація вітчизняного законодавства у сфері захисту прав споживачів із законодавством ЄС [14];

- розширення взаємного доступу до цифрових послуг і онлайн-ринків;
- збільшення і популяризація використання цифрових технологій;
- розвиток інноваційних продуктів, послуг і процесів;
- розвиток державних цифрових послуг;
- розвиток електронного врядування;
- усунення перепон між державами-членами у цифровій сфері;
- активізація транскордонної цифрової торгівлі;
- поширення цифрового контенту;
- зростання продуктивності економіки;
- антикорупційний вплив шляхом впровадження кращих європейських практик;
- сприяння розвитку нових галузей в Україні та сучасної цифрової інфраструктури;
- зростання добробуту споживачів [6].

Проте, інтеграція в ЄЦР ЄС зумовлює необхідність виконання Україною певних зобов'язань. В даному контексті політика формування стратегій розвитку українських цифрових ринків в умовах конкурентних та безпекових викликів повинна враховувати вищеперелічені аспекти та орієнтуватись на регуляторну політику ЄС в даній сфері. Політика ЄС щодо розвитку «Єдиного цифрового ринку» спрямована на створення єдиного загальноєвропейського ринку шляхом об'єднання національних ринків країн ЄС та усунення регуляторних бар'єрів, все це сприятиме спрощенню торгівлі та пришвидшенню економічного і соціального розвитку. Цей підхід регламентується рядом рамкових та стратегічних документів (рис. 2). Ці стратегічні документи стають ключовими орієнтирами для реалізації цифрової трансформації в ЄС, надаючи чіткі напрямки дії та сприяючи сталому та інклюзивному розвитку цифрових ринків в регіоні, що важливо імплемувати і в Україні [8; 9; 10]. Стратегією Єдиного цифрового ринку ЄС передбачено ряд пріоритетів. Зокрема, Стратегія спрямована на забезпечення кращого доступу споживачів і бізнесу до онлайн-товарів і послуг по всій Європі. Єдиний цифровий ринок має на меті створити належне середовище для функціонування цифрових мереж і надання цифрових послуг, які підтримуються правильними нормативними умовами, включають проблеми кібербезпеки, захисту даних та електронну конфіденційність, а також прозорості діяльності онлайн-платформ. Стратегія єдиного цифрового ринку спрямована на максимізацію потенціалу зростання європейської цифрової економіки, щоб кожен міг повною мірою користуватися її перевагами, зокрема шляхом вдосконалення цифрових навичок, які є важливими для інклюзивного цифрового суспільства.

Пришвидженню інтеграції України до ЄЦР ЄС сприятиме прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною

та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації», який

націлений на максимальне наближення положень вітчизняного законодавства до європейських вимог у сферах електронних довірчих послуг і електронної ідентифікації [12].

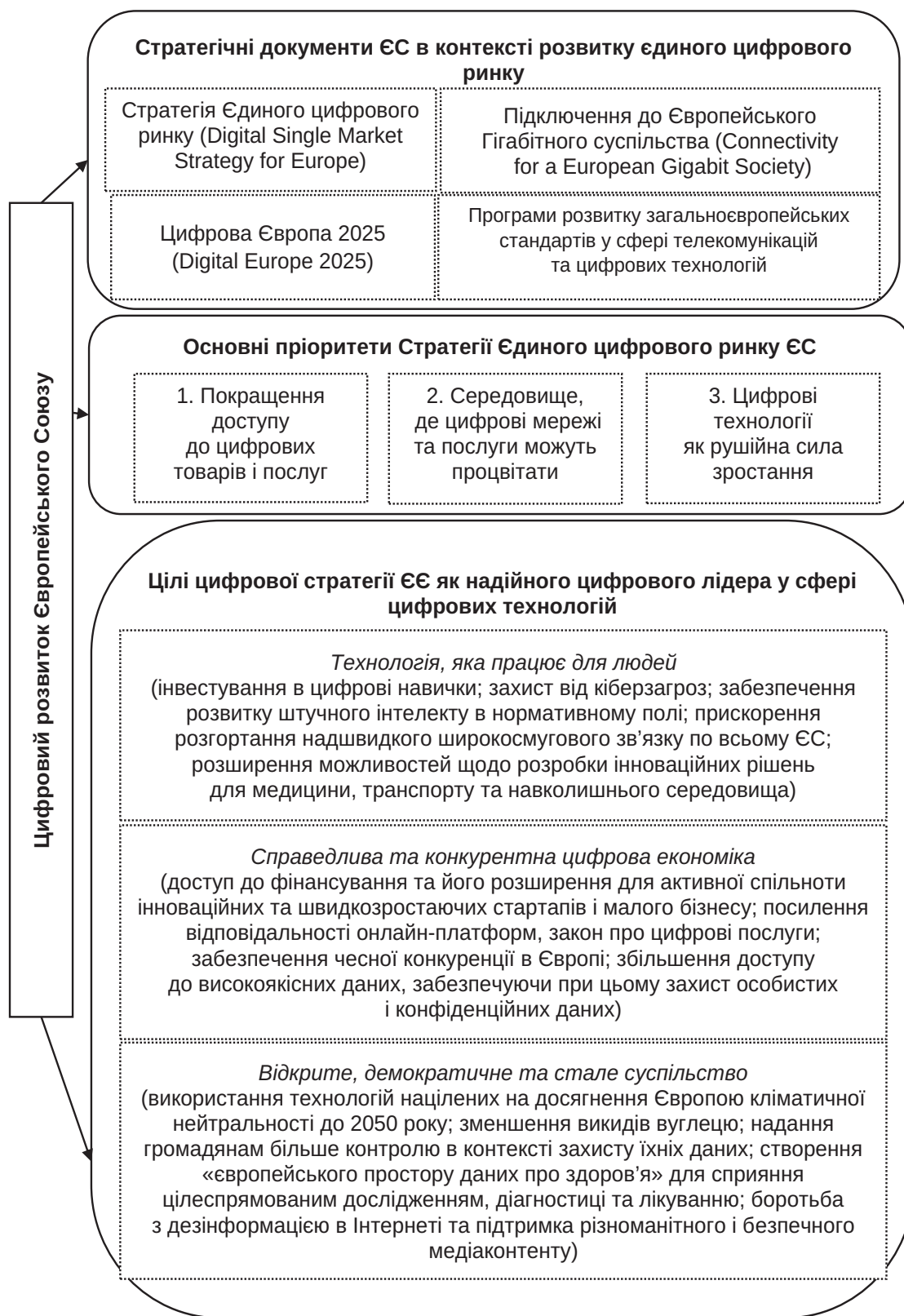

Рис. 2. Особливості та основні пріоритети стратегічного цифрового розвитку ЄС

Джерело: розроблено автором за даними [3; 8; 9; 10; 15; 16]

Індекс цифрової економіки та суспільства (DESI) узагальнює показники цифрової ефективності Європи та відстежує прогрес країн ЄС [13, с. 140]. Звіти DESI 2022 базуються переважно на даних за 2021 рік і відстежують прогрес, досягнутий у країнах-членах ЄС у сфері цифрових технологій (рис. 3).

Відповідно до звіту за 2022 рік найвищий рівень DESI характерний для таких країн як Фінляндія, Данія, Нідерланди і Швеція, а найнижчий для Румунії і Болгарії [5]. Статус кандидата у члени ЄС зумовлює необхідність проведення ряду реформ, зокрема і щодо цифрового безвізу. Інтеграція України до Індексу цифрової економіки та суспільства ЄС (DESI) є одним із напрямів подальшої співпраці Мінцифри з ЄС щодо цифрової євроінтеграції (рис. 4).

Розвиток українських цифрових ринків в умовах конкурентних та безпекових викликів має вирішальне значення для побудови стійкої та інноваційної економіки. Забезпечення високошвидкісного Інтернет-з'єднання, розвиток цифрової інфраструктури та підтримка технологічних стартапів є важливими компонентами стратегій. Особлива увага має бути приділена розробці та впровадженню інноваційних цифрових рішень у секторах, які мають стратегічне значення для країни, включаючи електронне публічні послуги, охорону здоров'я, освіту та виробництво. Кібербезпека є невід'ємною частиною стратегій розвитку, оскільки вона визначає надійність та довіру в цифровому середовищі. Розробка ефективних механізмів захисту особистих даних, боротьба з кіберзлочинністю та забезпечення безпеки критичної інфраструктури є важливими завданнями для забезпечення стійкого розвитку цифрових ринків. Міжнародна співпраця

та інтеграція у глобальну цифрову спільноту є необхідними для ефективного розвитку українських цифрових ринків. Залучення іноземних інвестицій, обмін досвідом та технологіями допоможуть розширити горизонти можливостей та підвищити конкурентоспроможність вітчизняних компаній.

Висновки. Розвиток українських цифрових ринків є необхідною передумовою для підвищення рівня інноваційності та конкурентоспроможності вітчизняної економіки в сучасному цифровому світі. Постійні технологічні зміни та зростаючий попит на цифрові продукти і послуги вимагають від України активного впровадження новаторських рішень, покращення цифрової інфраструктури та сприяння розвитку технологічних стартапів. При цьому, важливо забезпечити надійний кіберзахист та захист особистих даних, що відіграє критичну роль у забезпеченні довіри споживачів та бізнесу. Посилення міжнародної співпраці, особливо з європейськими партнерами, сприяє інтеграції українських цифрових ринків у глобальну екосистему, розширенню ринків збуту та обміну інноваційними рішеннями. Залучення іноземних інвестицій та передового досвіду сприяє впровадженню передових технологій та підвищенню конкурентоспроможності українських компаній. Успішний розвиток цифрових ринків в Україні має потенціал до зміцнення національної економіки, створення нових можливостей для зростання та сприяння підвищенню якості життя громадян. Розробка стратегій розвитку українських цифрових ринків з урахуванням сучасних конкурентних та безпекових ризиків вимагає цілісного підходу, активної співпраці між державними органами, бізнесом та міжнародними партнерами, а також активізації застосування передових технологій та інновацій.

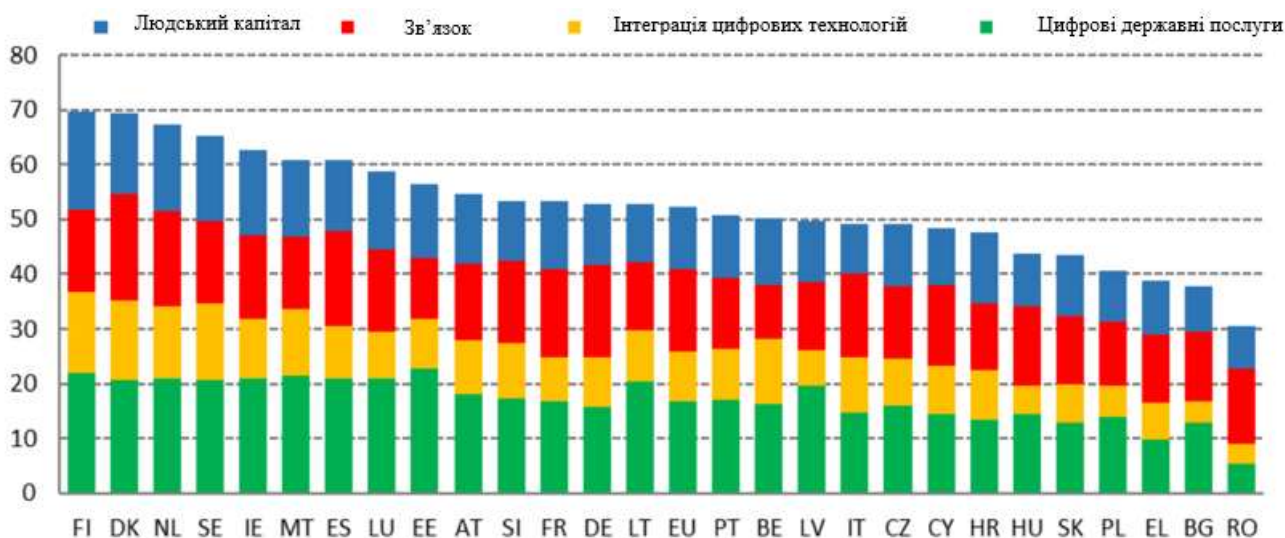

Рис. 3. Рейтинг країн-членів ЄС за Індексом цифрової економіки та суспільства (Digital Economy and Society Index) за 2022 рік

Джерело: [17]

Рис. 4. Основні напрями співпраці Міністерства цифрової трансформації України та ЄС в контексті наближення до цифрового безвізу з ЄС

Джерело: розроблено автором за даними [7; 8; 11]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бітюк П.О. Про конкуренцію в умовах цифрової економіки та електронного бізнесу. *Ius Privatум*. 2019. № 2. С. 17–26.
2. Вельма Б.І. Адвокутування конкуренції на цифрових ринках високотехнологічних продуктів та послуг. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b8635b2b-7f18-4361-ba18-aedd175be4fe/content>
3. Грень Р.Т. Інтеграція України в єдиний цифровий простір ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2023. Випуск 47. С. 25–29.
4. Єфремова К.В. Динаміка інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС. *IUS PRIVATUM*. 2019. № 1. С. 25–32.
5. Індекс цифрової економіки та суспільства: прогрес ЄС. URL: <https://nqa.gov.ua/news/indeks-cifrovoi-ekonomiki-ta-suspilstva-progres-es/>
6. Інтеграція України в Єдиний цифровий ринок ЄС. Потенційні економічні переваги. URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/dig_ukraine_eu_15.12.2020_WEB_3.pdf
7. Мінцифра представила оновлену Дорожню карту інтеграції до Єдиного цифрового ринку ЄС. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mintsifra-predstavila-onovlenu-dorozhnyu-kartu-integratsii-do-edinogo-tsifrovogo-rinku-es>
8. На шляху до єдиного цифрового ринку ЄС: довірчі послуги. URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_trust_ser-vice_6.06.2021.pdf
9. На шляху до Єдиного цифрового ринку ЄС: електронна комерція. URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_e-commerce_31.05.2021.pdf
10. На шляху до Єдиного цифрового ринку ЄС: телекомунікації. URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_telecom_1.06.2021.pdf
11. Наближаємось до цифрового безвізу з ЄС: результати зустрічі Уряду України з Колегією Єврокомісії. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/nablyzhaiemos-do-tsifrovoho-bezvizu-z-ies-rezultaty-zustrichi-uriadu-ukrainy-z-kolehiieiu-ievrokomisii>
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації: Закон України від 01.12.2022 № 2801-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-20#Text>
13. Чалюк Ю.О. Детермінанти цифровізації економіки та суспільства. *Інтелект XXI*. 2020. № 5. С. 138–143.
14. Шаталова Л.М. Сучасний стан гармонізації вітчизняного законодавства у сфері захисту прав споживачів із законодавством Європейського Союзу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 59–63.
15. Shaping Europe's digital future. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/shaping-europes-digital-future_en
16. Shaping Europe's digital future: Commission presents strategies for data and Artificial Intelligence. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_273
17. The Digital Economy and Society Index (DESI). URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>

REFERENCES:

1. Bitiuk, P.O. (2019) Pro konkurentsiiu v umovakh tsyvrovoi ekonomiky ta elektronnoho biznesu [About competition in the conditions of the digital economy and electronic business]. *Ius Privatum*, 2, 17–26.
2. Velma, B.I. Advokatuвання konkurentsii na tsyvrovykh rynkakh vysokotekhnolohichnykh produktiv ta posluh [Competition advocacy in digital markets high-tech products and services]. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b8635b2b-7f18-4361-ba18-aedd175be4fe/content>
3. Hren, R. T. (2023) Intehratsiia Ukrainy v yedynyi tsyvrovyi prostir YeS [Integration of Ukraine into the single digital space of the EU]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*, 47, 25–29.
4. Yefremova, K.V. (2019) Dynamika intehratsii Ukrainy do Yedynoho tsyvrovoho rynku YeS [Dynamics of Ukraine's integration into the EU's Single Digital Market]. *IUS PRIVATUM*, 1, 25–32.
5. Indeks tsyvrovoi ekonomiky ta suspilstva: prohres YeS [Digital Economy and Society Index: EU progress]. Retrieved from: <https://nqa.gov.ua/news/indeks-cifrovoi-ekonomiki-ta-suspilstva-progres-es/>
6. Intehratsiia Ukrainy v Yedynyi tsyvrovyi rynek YeS. Potentsiini ekonomichni perevahy [Integration of Ukraine into the EU Single Digital Market. Potential economic benefits]. Retrieved from: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/dig_ukraine_eu_15.12.2020_WEB_3.pdf
7. Mintsyfra predstavyla onovlenu Dorozhniu kartu intehratsii do Yedynoho tsyvrovoho rynku YeS [The Digital Ministry presented an updated Roadmap for integration into the EU's Single Digital Market]. Retrieved from: <https://thedigital.gov.ua/news/mintsyfra-predstavila-onovlenu-dorozhnyu-kartu-integratsii-do-edinogo-tsifrovogo-rynku-es>
8. Na shliakhu do yedynoho tsyvrovoho rynku YeS: dovirchi posluhy [Towards a single EU digital market: trust services]. Retrieved from: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_trust_service_6.06.2021.pdf
9. Na shliakhu do Yedynoho tsyvrovoho rynku YeS: elektronna komertsiiia [On the way to the EU Digital Single Market: e-commerce]. Retrieved from: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_e-commerce_31.05.2021.pdf
10. Na shliakhu do Yedynoho tsyvrovoho rynku YeS: telekomunikatsii [On the way to the Single EU digital market: telecommunications]. Retrieved from: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_telecom_1.06.2021.pdf
11. Nablyzhaiemos do tsyvrovoho bezvizu z YeS: rezultaty zustrichi Uriadu Ukrainy z Kolehiieiu Yevrokomisii [We are getting closer to digital visa-free access with the EU: the results of the meeting between the Government of Ukraine and the College of the European Commission]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/nablyzhaiemos-do-tsyvrovoho-bezvizu-z-ies-rezultaty-zustrichi-uriadu-ukrainy-z-kolehiieiu-ievrokomisii>
12. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia ukladennia uhody mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom pro vzaiemne vyznannia kvalifikovanykh elektronnykh dovirchykh posluh ta implementatsii zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu u sferi elektronnoi identyfikatsii [On making changes to some legislative acts of Ukraine to ensure the conclusion of an agreement between Ukraine and the European Union on the mutual recognition of qualified electronic trust services and the implementation of European Union legislation in the field of electronic identification]: Law of Ukraine dated 01.12.2022 No. 2801-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-20#Text>
13. Chaliuk, Yu.O. (2020) Determinanty tsyvrovizatsii ekonomiky ta suspilstva [Determinants of digitization of the economy and society]. *Intelligence XXI*, 5, 138–143.
14. Shatalova, L.M. (2021) Suchasnyi stan harmonizatsii vitchyznianoho zakonodavstva u sferi zakhystu prav spozhyvachiv iz zakonodavstvom Yevropeiskoho Soiuzu [The current state of harmonization of domestic legislation in the field of consumer rights protection with the legislation of the European Union]. *Analytical and comparative jurisprudence*, 3, 59–63.
15. Shaping Europe's digital future. Retrieved from: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/shaping-europes-digital-future_en
16. Shaping Europe's digital future: Commission presents strategies for data and Artificial Intelligence. Retrieved from: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_273
17. The Digital Economy and Society Index (DESI). Retrieved from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>